

MAGYAR NEMZETISÉGŰ OKTATÓK AZ 1989 ELŐTTI ÚJVIDÉKI EGYETEM MARXIZMUS CSOPORTJÁBAN

RÁCZ MÁRK*

ABSTRACT

My presentation can be divided into two parts. First I introduce the life and work of the professors at the Marxism Department of the University of Novi Sad, before 1989. I believe that this my work makes up for such a hiatus, as there was no treatise about this topic before.

Although there were much more teachers, I would like to talk only about the three I believe to be the most important. I present the mood, traits and expectances of the Tito era by the example of these people.

After the general historical prelude I first introduce Ferenc Bodrogyári (1935–1980), who taught philosophy between 1976 and 1980. Then I move on to the university teaching history of sociologist Teréz Kovács (1949–). She held sociology courses as an instructor of Novi Sad, from 1975 to 1984. Finally, I examine the lifeway and university professor career of László Rehák (1922–1994). He was quite an influential and determinative person in the local public life, and he still divides the public opinion of nowadays.

In the second part, I show contemporary theses, in which I can see such topics that allow me to take a glimpse of the mood of the age, and the social issues that kept the age's students thinking. There were works made about occultism, underage crime in the city of Zombor, films, aesthetics, family, sects and local bureaucracy. So far I can conclude that these writings belonged rather to sociology and philosophy, while especially ideological pieces (for example, labor movement) were rare findings.

Students of Hungarian nationality could prevail during this era, as well.

BEVEZETÉS

E kutatásban arra vállalkoztam, hogy átfogó képet nyújtsak az Újvidéki Egyetem Marxizmus Tanszékén egykor oktató három magyar nemzetiségű oktató identitásáról, életéről, munkásságáról. Írásom inkább leíró jelleget ölthet, hiszen nem minden esetben jellemző rá az elemző leírás. Fontosnak tartom továbbá a forrásközlést, amely megkönnyítheti mások munkáját is.

A dolgozat alapvetően három nagyobb egységre bontható. Elsőként az Újvidéki Egyetem 1989 előtti Marxizmus Tanszékén oktató magyar nemzetiségű oktatók életét, munkásságát mutatom be. Úgy vélem, hogy a dolgozat hiánypótló, hiszen – tudomásom szerint – eddig még nem született magyar nyelvű tanulmány ebben a témakörben.

Bár több magyar nemzetiségű oktató is dolgozott itt, részletesebben azzal a hárommal foglalkozom, akikre kutatásom során interjúalanyaim kiemelten felhívták figyelmem. Rajtuk keresztül szeretném érzékeltetni a Tito-korszak hangulatát.

Az általános történeti bevezetőt követően elsőként Bodrogyári Ferencet (1935–1980) mutatom be, aki filozófiát oktatott 1976 és 1980 között. Ezt követően a szociológus Kovács Teréz (1949–) egyetemi oktatói múltját tárom fel. Ő 1975 és 1984 között tanársegédként szociológiát tanított Újvidéken. Végül a közismertebb Rehák László (1922–1994) életútját és egyetemi oktatói pályafutását veszem górcső alá. Rehák évtizedekig a helyi közélet befolyásos és meghatározó egyénisége volt, akinek tevékenységéről szakmai körökben napjainkban is megosztóan vélekednek.

A második részben az ebben az időszakban készült szakdolgozatokat tárom fel. Ezeket keresztül olyan témakörök tárulnak elénk, amelyek segítségével bepillantást nyerhetünk a kor hangulatába, valamint abba, hogy az akkori hallgatókat milyen társadalmi kérdések foglalkoztatták. Készültek írások az okkultizmusról, kiskorúak bűnözéséről Zombor városában, filmekről, esztétikáról, családról, szektákról és a helyi bürokráciáról. Eddig az állapítható meg, hogy az írások döntően szociológiai és filozófiai jelleget öltöttek, kifejezetten ideológiai töltetű (pl. munkásmozgalmi) dolgozatok elvéve fordultak elő.

A harmadik részben azokat az oktatókat mutatom be röviden életrajzukon keresztül, akik ebben az oktatási egységben látták el feladatukat a '70-es és a '80-as években.

Lényeges, hogy a magyar nemzetiségű tanárok is érvényesülhettek az általam vizsgált időszakban, ezt bizonyítja, hogy az évek alatt – eddigi kutatásaim alapján – legalább hat magyar nemzetiségű tanár dolgozhatott itt a vizsgált időszakban.

TÖRTÉNETI ELŐZMÉNYEK

Ahhoz, hogy jobban megérthessük a vizsgált korszakban lezajló oktatáspolitikai kérdéseket, hasznos, ha történeti kontextusba helyezzük a témát. 1918-ban jött létre először egy önálló délszláv állam. A két háború között államformája királyság volt; ebben az időszakban a kommunisták igyekeztek kialakítani saját bázisukat. Vezetőjük Josip Broz Tito lett, aki végig meghatározó szerepet játszott a JKP (Jugoszláv Kommunista Párt) életében. 1941-ben Németország megtámadta Jugoszláviát, amely nem sokkal később megszűnt önálló országgént létezni. Az ellenállók, élükön a partizánokkal, akik nem fogadták el a kialakult helyzetet, német alakulatokat támadtak.

A JKSZ (Jugoszláv Kommunista Szövetsége) *„1919 áprilisában alakult. Befolyása gyorsan növekedett. 1920-ban, a centristák kiválása után, II. kongresszusán forradalmi programot fogadott el: célul tűzte ki a tőkés rendszer felszámolását, Jugoszlávia szocialista átalakítását. A többi balkáni kommunista párttal (bolgár, román, görög, török) Balkáni Kommunista Föderációba tömörült. A Központi Bizottság 1929-ben a monarcho-fasiszta diktatúra elleni fegyveres felkelésre hívott fel, ami – a forr. feltételek hiányában – hibás döntésnek bizonyult. A hatalmas terror következtében számos pártszervezet megsemmisült. 1937-ben az újjászervezett párt élére Josip Broz Titót választották meg a Központi Bizottság főtitkárának. Jugoszlávia náci megszállása után a Jugoszláv Kommunista Szövetsége a megszállók elleni harc élére állt. A felszabadító háborúban óriási áldozatokat hozott. A felszabadulás után a meginduló szocialista fejlődés megindítója szintén a Jugoszláv Kommunista Szövetsége volt. A Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodájának 1948-as, de különösen 1949-es határozatát követően a Jugoszláv Kommunista Szövetsége és a többi kommunista és munkáspárt viszonya rendkívül megromlott, és a párbeszéd csak 1953-ban indult meg újra. Ezzel párhuzamosan a Jugoszláv Kommunista Szövetsége kidolgozta a jugoszláv társadalom és gazdaság irányításának sajátos, ún., öngazgatási rendszerét. 1952-ben a párt nevét Jugoszláv Kommunista Pártról Jugoszláv Kommunista Szövetségre változtatta. A Jugoszláv Kommunista Szövetsége legutóbbi, XII. kongresszusa 1982-ben volt. A párt taglétszáma 1 950 000 (1980), lapja a Kommunista. A párt elnöki funkcióját Tito halála után rotációs rendszerben, évenként váltakozva, az egyes szövetségi köztársaságok pártjainak képviselői töltötték be”²*

Ismert tény, hogy 1945 után a kommunisták kerültek hatalomra az újjáalakult déli szomszédunknál is. 1948 nyarára teljesen megromlott a szovjetek és a jugoszlávok kapcsolata, amelynek áldásos hatása évekre meghatározta a magyar állammal való kapcsolatot is. *„Gyakorlatilag két országban volt már a felszabaduláskor*

biztosítva a kommunisták egyeduralma: Jugoszláviában, ahol Joszip Broz, vagyis Tito vezette őket, és Albániában, ahol Enver Hodzsa állt az AKP élére. Ebben a két országban ők vezették az ellenállást a náci vagy az olasz megszállók ellen, és hiába volt minden külső nyomás, még ha a Szovjetunióból jött is, csak nagyon rövid ideig voltak hajlandók megosztani más politikai erőkkkel a hatalmat.”³

Néhány szót kell ejtenünk a jugoszláv államiság jellegzetességeiről, amelynek lényegét remekül fogalmazta meg egy jogtörténeti kiadvány: „A Jugoszláv Szövetségi Állam fejlődésében is egy sor analóg folyamat zajlott le, de történtek lényeges tartalmi, illetve institutionális változások is. Már az 50-es évek elején jelentkezett a népi államhatalom társadalmi bázisainak a kibővítését célzó törekvés, amely a dolgozók öngazgatási rendszerének az intézményesítésével akart empirikusan kitapintható eredményeket elérni. A termelők öngazgatásának az első legiszlálását (1950) követően, viszonylag hamar beérett a az intézmény közjogiasítása. (...) Főként az 1953-ban megismert alaptörvényi módosulások váltak szembetűnővé, mivel itt már a legfőbb (központi) államhatalmi- és igazgatási struktúra változásai is nyilvánvalóvá lettek. (...) Valójában ekkor alakult ki a Szövetségi Végrehajtó Tanács is, mint az elnökséget és a kabinetet egyesítő legfőbb központi igazgatási szerv. (...) A helyi öngazgatásban megtett előrelépések persze látványosabb módon jelentkeztek, és ezt a szisztémát fejlesztette tovább a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság tulajdonképpen második alkotmánya, amely 1963-ban vált publikussá. A »község az alapejt« ebben a rendszerben – mondják találón a közjogtörténet képviselői. (...) Az időközben kialakult sajátosságokkal együtt a jugoszláv államépítés eljutott az ún. »fejlett szocialista állam« korszakába, amelynek az újabb kifejezője már az 1974. évi alkotmány volt. Különös színfoltja ennek az állami struktúrának, hogy a munkaközösségi tanácsoknak az államhatalmi szervekbe történt bevitelle által egyfajta sajátos, többkamarás rendszer született. Ezek között a 190 tagú Szövetségi Tanács szerepe volt a meghatározó, mivel ezen belül helyezkedett el a köztársasági skupstinák, illetve az autonóm tartományok küldötteiből álló 70 tagú Nemzeti Tanács. (...) Több kamarát magába foglaló összetevője lett viszont a Munkaközösségek Tanácsa. Kebelébe tartozott a Gazdasági, Népművelési, illetve a Kulturális Tanács, valamint az Egészségügyi-Szociális és az ún. Organizációs-politikai Tanács. (...) Az egyszemélyes államelnöki intézmény formailag változatlan maradt”.⁴

Domonkos László tollából 2016-ban jelent meg egy újabb, átfogó kiadvány, amely a hírhedt börtönszigettel kapcsolatos ismereteinket szélesítheti. A szerző azt írja, hogy „vasárnap nem kellett kimenni dolgozni, de tétlen pihenésről, önfeledt tábor-rekreációról persze szó sem lehetett: ekkorra tették kötelezővé az úgynevezett »önkéntes munkavégzést«, a barakkok takarítását, a sűrölést, az ablakmosást és hasonlókat”.⁵

„Jugoszláviának sok szigete van és az egyik ilyen sziget, Goli Otok (kopár sziget) lett a fő tábor. .... olyan módszerekkel éltek ott, amelyek nagyon hasonlítottak a romániai,

pitesti tábor módszereihez, és amelyet talán balkáninak kell neveznünk. Ilyen volt a gyalázatsorfal, más szóval kujonfuttatás. (...) A kínzás lett az internáltak mindennapi kenyere. A kötörés volt a felügyelő-átnevelő legelterjedtebb módszere ezen a sziklás adriai szigeten. És hogy teljes legyen a rabok megaláztatása: a tengerbe szórták a kötörmeléket. Sokáig titokban tartott hivatalos források szerint 16731 embert érintett, ezek közül 5037-et ítéltek el szabályos perben: Goli Otok és Grgur szigetre küldték háromnegyed részüket. Vladimir Dedijer elfogulatlan elemzései szerint 31.000 vagy 32.000 ember fordulhatott meg csak Goli Otok-i táborban. Az újabb kutatás még képtelen volt kideríteni, hogy hány fogoly halt ott meg, hány áldozata volt a kivégzéseknek, a kimerültségnek, az éhségnek és a járványoknak vagy épp az öngyilkosságnak, mert ehhez a végső menedékhez folyamodtak bizonyos kommunisták, kegyetlen helyzetük zsákutcájában.⁶ Szükséges, hogy ezen információk birtokában megértse az olvasó, hogy egy diktatúrával állunk szemben. Ugyanakkor megfigyelhető volt egyfajta általános jólét is, amelyet az emberek a '60-as évektől kezdődően fokozatosan érzektek.

Valóban igaz, hogy „javult az élet minősége. A tradicionális balkáni kisparaszti életmódot mindinkább az urbánusabb-nyugatiasabb életforma váltotta fel, és elterjedtek a tartós fogyasztási cikkek. Felvirágzott a kulturális élet, és az egyetemisták számarányát tekintve (miközben magas maradt az írástudatlanság is) Jugoszlávia Európa élmezőnyébe került. Az emberek, beleértve a kisebbségeket is, szabadon élhették mindennapi életüket. Ilyenformán a politikai változások, a gazdasági fejlődés és az életszínvonal-emelkedés eredményeként az ötvenes évek végétől kezdve Jugoszlávia saját múltjához és a szovjet tömb országaihoz viszonyítva – de a magántulajdon korlátozását a hetvenes évek elejéig több dél-európai kapitalista államhoz képest is – a szabadság és jólét korszakát élhette meg”.⁷

Ezzel együtt Juhász József meglehetősen borúlátó képet festett könyvében az országról, mivel azt írta, hogy „a titói rendszer számos előnye ellenére egészében véve éppúgy alkalmatlannak bizonyult arra, hogy a gazdaság és a társadalom hosszú távú modernizációjának keretévé váljon, mint az eredeti szovjet típusú államszocializmus. (...) Sőt, egyes periódusaiban a titói Jugoszlávia gazdaságilag korántsem volt sikertelen”.⁸

„Branko Horvat számításai szerint például az ötvenes-hetvenes években a világ leggyorsabban növekvő gazdaságai közé tartozott, ami csak részben magyarázható a külső forrásbevonásokkal.”⁹

„A gazdasági reformok leállításának első nagy kísérlete (teljesen deformálatlanul és váratlanul) az 1968. június 6-ai ismert belgrádi egyetemista tüntetések (de más városok egyetemén is) révén robbant ki. A demokratikus szabadságok iránti követelésüket kiemelve az egyetemista vezetőség, melyet sok tanár, főleg a filozófusok támogatták, akik később a Praksis című folyóirat révén váltak ismertté, köztük a fő szavuk Mihajlo Markovicnak, Ljuba Tadicnak, Dragoljub Micunovicnak, Sveta Stoljanovicnak és másoknak volt – a demokráciával és szabadsággal egyidejűleg

több szocializmust és marxizmust, a társadalomban nagyobb egyenlőséget és a szegényekről való fokozottabb társadalmi gondoskodást követeltek.²⁰

„A hetvenes évek elején a jugoszláv politikai válság kényszerű konzerválása és az alkotmányreform befejezése után (az Alkotmányt 1974-ban fogadták el) Edvard Kardelj, Tito új társadalmának fő ideológusa, megpróbálta a lehetetlent: kiépíteni a föderáció alkotórészei közötti társadalmi megállapodás rendszerét (amely harmonizálná az államon beüli viszonyokat).²¹

„Bár (az 1991-ig működő) jugoszláv gazdasági mechanizmus alapjait az 1965-ös reform teremtette meg, egy találó megállapítás szerint Jugoszlávia 1950, a munkásönigazgatás bevezetése óta a permanens reform állapotában volt – s ellenkező irányú reformtörekvések váltották egymást szinte évente – csak az önigazgatás ideológiája maradt változatlan.²²

Milovan Gyilaszi¹³ nevét is meg kell említeni, hiszen Tito harcostársaként indult karrierje, később azonban eltávolodtak egymástól, aminek legfőképp ideológiai okai lehettek.

„A párttagok száma 1968 és 1972 között a kilépőkkel és kizártakkal évente 30 ezerrel csökkent, de 1975-ig 454 ezer új belépővel gyarapodott. (...) Az évtized végére azonban ismét lecsökkent a munkások aránya, s a JKSZ egyre inkább a vezetők, értelmiségiek-alkalmazottak, a fegyveresek és a katonák szervezetévé vált.²⁴

Meg kell említeni a hadsereget is, hiszen „az 1970-es években jelentősen megnőtt a hadsereg befolyása a pártban, a biztonsági szolgálatnál és a polgári élet hatalmi központjaiban: képviselői ott ültek az Államelnökségben, a párt Végrehajtó Titkárságában, a köztársasági és helyi képviselő testületekben. Frakciók természetesen még ebben a homogén körben is kialakultak: Jovanka Broz a likai tábornoki csoport exponenseként lépett fel, s velük együtt tűnt el a politikai életből 1977-ben”.¹⁵

Edvard Kardelj¹⁶ neve is releváns a témában, hiszen a korszak egyik meghatározó gondolkodójaként formálta a jugoszláv közgondolkodást is. Számos tanulmánya jelent meg a jugoszláv önigazgatás témakörében is.

Az el nem kötelezettek mozgalma jelentős eredményeket ért el külpolitikai téren. A korszak egyik olyan kezdeményezése, amely számos pozitív folyamatot indított el, ám ezekre sajnálatos módon hely hiányában nem áll módunkban bővebben kitérni. Amit mindenképpen ki szeretnénk emelni, az Egyiptommal, Indonéziával, Burmával és Indiával kötött, remeknek is mondható gazdasági és politikai kapcsolatok; legalábbis a korabeli viszonyokhoz képest. Könyvtárnyi szakirodalma van ennek a témakörnek, épp ezért sem bontom ki részletesebben.

Ennek tükrében is „a jugoszláv ipar 1947-től 1974-ig évenként átlagban 10 százalékkal növekedett. 1939-hez viszonyítva 1974-ben a termelés 14-szeresére emelkedett. Ez az emelkedés azonban nem volt egyenletes: hirtelen nekilendüléseket, majd stagnálásokat mutatott”.¹⁷

Losoncz Alpár szerint „Jugoszlávia 1948-ig lényegében egy hipersztálinista ország volt. Annak is kellett lennie, annál az egyszerű oknál fogva, hogy máshol, más helyzetekkel ellentétben itt komoly partizán mozgalom bontakozott ki, amelynek volt egy önálló, akár nemzeti legitimációja is. Magyarországon például nem volt ilyen soha, míg Jugoszláviában igen, és az állam is ennek megfelelően építkezett. Ugyanakkor imitálta a sztálinizmus különféle tulajdonságait. Például jellemző, hogy az 1946-os jugoszláv alkotmány lényegében az albán Enver Hodzsa-féle irányt vette át, az volt a alkotmány alapja”.¹⁸

Josip Broz Tito összegyűjtött művei 15 kötetet tesz ki, amely az 1926 és 1943 közötti írásait tartalmazza. Magyar nyelven is megjelent a Fórum Könyvkiadó gondozásában 1979 és 1984 között. A szerkesztői előszóban az alábbi olvasható: „Tito arra figyelmeztetett, hogy Marxnak és Leninnek a szocialista államról szóló tanításából egyértelműen következik: az öngazgató jelleg fejlődésével összhangban a szocialista forradalomban az állam funkcióinak, különösen gazdasági téren, fokozatosan el kell halniuk”.¹⁹ Maga Tito is írt egy rövid előszót, melyben kifejti, hogy „nem az én dolgom, hogy értékeljem az említett munkákat. A történelem és a tudomány majd értékítéletet mond rólunk”.²⁰ Ezen megállapítással egyet lehet érteni, amely időközben megtörtént, bár meglehetősen megosztó vélemény alakult ki életéről és tetteiről.

Megemlékezett azokról az egykori harcostársairól is, akik menet közben szembe fordultak vele. Róluk Belgrádban 1977-ben eképpen írt: „a történelmi igazság érdekében ezzel kapcsolatban sem szabad semmit átalakítani a dokumentumokban. (...) Akadtak természetesen fordított esetek is. Egyes emberek annak idején igazi forradalmárként tevékenykedtek, de később eltávolodtak a mozgalomtól. Ilyen esetekben nem tartom megengedhetőnek, hogy az erről szóló dokumentumokat kihagyjuk, vagy valamit is megváltoztassunk bennük. Például egy időben szorosán együttműködtem Andrija Hebranggal. Ő volt velem együtt az a kisebbség a Zágrábi Helyi Bizottságban, amely határozottan fellépett mindkét frakció ellen. De később Hebrang, a hosszú raboskodás során elpuhult s megtört, különösen az usztasa börtönben. E meghasonulásra építve próbálták őt egyes szovjet szervek Sztálin ellenünk indított támadása idején, a pártunk elleni harcra felhasználni. Milovan Dilassal is hasonló eset történt. Ő egy ideig a szerbiai pártvezetőség kiemelkedő képviselője volt, később pedig bekerült a JKP ideiglenes vezetőségébe, amelyet 1938. május elején alakítottam idehaza. Szocialista fejlődésünk nehézségei és ellentmondásai miatt azonban kiábrándult a mozgalomból, s valószínűleg jellembeli fogyatékoságai miatt is a külföld szolgálatába szegődött és a kommunista mozgalom renegátja lett. A sértett nagyságot játszva most sem riad vissza attól, hogy ártson hazájának...”²¹ Személyes sértettség is beszélhetett belőle, hiszen kemény kritikával illette egykori harcostársait, különösen Gyilaszt. A fentebb említett eltávolodás oka Tito szerint Gyilaszban keresendő.

VAJDASÁG

Tovább szűkítve az írást a vizsgált téma felé térben is, ebben a fejezetben a helyi politikai sajátosságokra térek ki. „A vajdasági magyarság száma és főleg részaránya Trianon óta jelentősen visszaesett. A 80-as évekre mintegy 420 ezer fős kisebbség aránya egyharmadról 19%-ra csökkent. (...) A titói Jugoszlávia a rövid, ám annál véresebb megtorlások után (német kisebbségek kiűzése, magyarokkal szembeni súlyos atrocitások), 1945-től a délszláv nemzetek egyenjogúságának, illetve a toleráns nemzetiségi politika útját járta. A vajdasági kisebbségek életében új, a két háború közötti éveknél lényegesen kedvezőbb korszak kezdődött, hiszen az 1946-os új alkotmány Vajdaságot Szerbián belül autonóm tartománnyá nyilvánította.”²²

Juhász Ferenc a *História* című történelmi folyóiratban az alábbiakat írja: „az autonómia azonban az 1960-as évek közepéig nem sokat jelentett, s csupán az 1974. február 21-i jugoszláv alkotmánnyal kapott valódi tartalmat, akkor nyerte el végső »klasszikus« formáját. Akkor a Vajdaság, bár továbbra is Szerbia tartománya maradt, gyakorlatilag köztársasági jogokat kapott kibővített hatáskörrel (amely a régebbi kulturális és közigazgatási jogosítványok mellett törvényhozói, külügyi, költségvetési, gazdaságirányítási, rendészeti és igazságszolgáltatási területekre is kiterjedt). A nemzetiségi nyelvek (magyar, szlovák, román és ruszin) hivatalossá váltak és a jugoszláv szövetségi testületekben a tartományok közvetlen képviselőket nyertek. Az egyetlen lényeges különbség a köztársasági státushoz képest az volt, hogy a Vajdaságnak mint tartománynak nem volt elszakadási joga”.²³ A viszonylag széles körű lehetőségek természetesen megjelentek a felsőoktatásban is. A nemzetiségek jelen lehettek nemcsak hallgatóként, hanem oktatóként is.

Lázár Zsolt szerint „a lényeg az, hogy hatott az ideológia, de úgy, hogy középiskolai szintre vitték le annak tanítását, hogy már ott megismertessék az ideológiával a fiatalembereket. Nekünk például annak idején egy kiváló szakértő adta elő a *Bevezetés a marxizmusba* című tárgyat”.²⁴

BODROGVÁRI FERENC (1935–1980)

Elsőként életútját és munkásságát, végül az emlékezetét tárjuk az olvasó elé. Személye megkerülhetetlen e kérdésben. A következőkben egy, a róla korábban megjelent nekrológot hívjuk segítségül, amelyet kisebb változtatásokkal idézünk.

„Bodrogvári Ferenc 1935. június 22-én született Bezdánban, a volt zombori járásban. Édesapja id. Bodrogvári Ferenc lakatos, édesanyja Kedves Katalin munkásnő volt. 1944-ben, kilencéves korában elvesztette édesapját, mivel a szerb partizánok meggyilkolták. Az elemi iskolát és a gimnázium alsó tagozatait Bezdánban végezte el. Ezt követően a Szabadkai Tanítóképzőbe iratkozott be, s ottani tanulmányait 1953-ban fejezte be végül. A tanulóévek alatt tagja volt a Banjaluka-Doboj vasútvonal építésén dolgozó szabadkai ifjúsági brigádnak, 1951/52-ben Szerbia ifjúsági úszóbajnokaként nyert: 400 méteren. A tanítóképző befejezése után, 1953 szeptemberében Telecskán kapott

tanítói állást. Ugyanakkor beiratkozott a belgrádi egyetemre távhallgatóként. Először erdészetet szeretett volna tanulni, de mivel ez távhallgatóként nem bizonyult lehetségesnek, így a filozófia mellett döntött. Telecskán 1953 őszétől 1956 őszéig tanított, ekkor bevonult katonának, de mint családfenntartó rövidített szolgálatot teljesített, és 1957 őszén leszerelt, majd Bezdánban ismét tanítóként helyezkedett el. Bezdáni éveiben megírta az iskola történetét annak kéziratós évkönyvébe, mely szerb nyelven így hangzik: Letopis škole Bezdana. 1959-ben sikeresen abszolvált a belgrádi egyetem filozófiai szakán, ahol diplomamunkájának témája a kauzalitás elvének bírálata Hume filozófiájában volt. Egyetemi diplomáját 1961. november 27-én kapta kézhez. 1961 szeptemberében és októberében ideiglenesen a Szabadkai Népegyetem alkalmazottja lett. 1961 novemberében a Szabadkai Tanítóképző tanára lett, és itt tanított 1973-ig. 1962-ben megnősült, felesége Varga Gyöngyi egészségügyi technikus lett. A tanítóképzőben a rendes oktatás mellett rendszeres sportoktatói tevékenységet fejtett ki. Az iskola kosárlabda-csapatának edzőjeként is dolgozott. A csapat 1962/63-ban Vajdaság iskolacsapatainak bajnoka lett. 1964/65 telén az iskola növendékeit síoktatásban részesítette. A tanítóképzőben filozófiát, logikát, pszichológiát és pedagógiát tanított. Mint a tanítóképző tanára a Tartományi Oktatási Tanács megbízatásából kutatásokat végzett a kétnyelvű oktatás kérdéseiről és gyakorlatáról. E vizsgálatokról készült monográfiáját a Tartományi Oktatási Tanács később megvásárolta. A hatvanas évek derekától tagja lett a Szerb Filozófiai Társaságnak, több ízben pedig az egyesület vezetőségében is helyet kapott. 1963-tól kezdve jelentek meg rendszeresen cikkei és tanulmányai. Eleinte főként a pedagógiai témák foglalkoztatták. Érdeklődésének középpontjában a kétnyelvű oktatás állt. Később egyre rendszeresebben foglalkozott a filozófia- és logikaoktatás kérdéseivel. 1967-től egészen 1971-ig a Zrenjanini Tanárképző kihelyezett tagozatának is tiszteletdíjas tanára volt. 1968-ban a tanítóképző számára sokszorosított jegyzetként megírta a Bevezetés a szociológiába c. tankönyvet. 1970-ben e tankönyvet átdolgozott és bővített formában kiadta szerb-horvát nyelven is a Pedagógiai Főiskola részére: Osnovi sociologije. 1971-ben született meg Zsolt nevű fia. 1970 és 1972 között írta meg doktori értekezését Humanista értékek lehetőségei a modern társadalomban címmel, amelyet a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetemen védett meg 1973. március 15-én. A bizottság tagjai: Hermann

István és Munkácsi Gyula volt. A bizottság *summa cum laude* minősítéssel fogadta el az értekezést. A belgrádi egyetem 1974-ben nosztrifikálta a minősítést, és a filozófiai tudományok magisztere fokozatként ismerte el. Az 1971-ben induló pedagógiai folyóirat, az Oktatás és Nevelés felelős szerkesztője lett és ugyanakkor szerkesztőségi tagjaként is ellátta feladatait az Üzenet című szépirodalmi folyóiratnak is. 1973 őszén a Szabadkai Tanítóképző átalakult Pedagógiai Főiskolává, melynek Bodrogvári a főiskola tanára lett. A tanárképző tanáráként részt vett a Tartományi Pedagógiai Intézet munkájában. Az ő javaslatai és tervei szerint állították össze a tartományi pedagógiai főiskolák a filozófia és logika oktatásának tantervét. 1974-ben született meg Csilla nevű lánya. 1974/75 őszén a Szabadkai Közgazdasági Kar filozófiai tanszékének tanársegédjévé nevezték ki. 1975. január 20-án védte meg a belgrádi egyetemen doktori értekezését, melynek szerb címe: *Negativno prevrednovanje. Problem trebanja i negacije u filozofiji Herberta Marcusea*. 1975-től kezdve az újvidéki Marxista Kutatási Központ munkatársaként is dolgozhatott, bár sosem volt a kommunista párt tagja. Az újvidéki bölcsészkar tanácsa 1976. március 1-jén a filozófiai kar docensévé választotta meg. A javaslatot a belgrádi egyetem filozófiai karának tanárai: Veljko Korać, Svetlana Knjževa és Jovan Arandjelović írták alá. Első előadását az egyetemen március 15-én tartotta a görög filozófia kezdeteiről. 1976-ban a *Theoria* filozófiai folyóirat kiadói tanácsának lett a tagja. A folyóirat első tematikus számában Kant etikai nézeteiről írt részletesebben. 1976 nyarán a Szabadkai Munkásegylet Slobodno vreme i sloboda címmel kiadta szerb nyelvű monográfiáját. 1976-ban tankönyvet adott ki Szám Attila és Marija Ifković társszerzőkkel, melynek szerb címe *Osnove marksizma i socijalističkog samoupravljanja* volt. E tankönyvben Bodrogvári írta a filozófiai tárgyú fejezeteket. 1977 végén szerbhórvát nyelvű doktori értekezésének javított szövege ismét a Szabadkai Munkásegylet kiadásában látott napvilágot, amelynek címe *Negacija i humanitet* lett. 1977-től kezdve tagja lett a *Szocijalizam u svetu* című folyóirat szerkesztőségének, és részt vett a folyóirat szervezésében évente megtartott cavtati nemzetközi tanácskozásokon. 1978-ban az Újvidéken található Tartományi Marxista Kutatási Központ kiadásában megjelent szöveggyűjteménye: *O Marksovom metodu*. 1979-ben jelentette meg a Szabadkai Munkásegylet utolsó monográfiáját *O prividnoj zajednici* címmel. 1979-ben Szám Attilával együtt szövegválogatást tett közzé a marxizmus és öngazgatás tárgyköréből. A könyvet az Újvidéki Tankönyvkiadó adta ki, melynek szerb címe *Izbor tekstova I. Egyetemi tanári működésével párhuzamosan rendszeresen tartott előadásokat a Szabadkai Munkásegyleten. Bekapcsolódott az újvidéki Tartományi Marxista Kutatási Központ munkájába, mint tudományos előadó és vitapartner pedig számos tudományos tanácskozáson is kifejtette tevékenységét. E pár év alatt figyelemre méltó beszámolókat tartott a párt erkölcsi szerepéről, az öngazgatásról, a kultúráról, a tudományos-technikai forradalomról, Boris Kidrić²⁶ munkásságáról és a történelem értelméről. A Tartományi Marxista Kutatási Központ munkatársaként ő irányította,*

írta, szervezte a *Praksa i politika kulturnog razvoja u SAPV* című kutatási tervezetet. E munkálatoknak több mint a felét végezték el az 1978/80-as időszakban. A szabadkai Művelődési Érdekközösség 1979. december 26-án utolsó könyvéért és addigi tudományos munkásságért külön elismerésben részesítette, így plakettet és elismerő oklevelet kapott. A díj átvételekor a díjazottak nevében figyelemre méltó beszédet tartott a kultúráról. 1979 decemberében a mexikói Universidad Concreta beválasztotta az egyetemi tanács külföldi tagjának. 1980 tavaszán a szarajevói Svetlost Kiadónak elkészítette a Szocialista országok marxizmusa című antológiát. 1980. május közepén fejezte be utolsó könyvét, a *Pedagógia és elidegenedés* címmel, melyet a szabadkai Életjel Kiadó számára írt. A munkás származású Bodrogvári 1980. május 31-én délután, újságolvasás közben lett rosszul, szívgörcs végzett vele.²⁷

Vajdaságban közismert az is, hogy „Dr. Bodrogvári Ferenc-díjjal 1981 óta jutalmazák meg Szabadkán azokat, akik az előző évben maradandót alkottak a művelődési élet terén. 1979-ben alapították meg magát az elismerést, amellyel a művelődési élet jeles személyiségeit jutalmazták. Egyik kitüntetett volt annak idején dr. Bodrogvári Ferenc filozófus, pedagógus, és halála után róla nevezték el a díjat”.²⁸

Kulturális téren napjainkban is megemlékeznek róla.

Egyik magyarul is megjelent írásában a következőket állította: „... általános iskoláinkban az oktatás folyamatát akkor valósítjuk meg marxista oktatás gyanánt, ha nem a marxizmus elemeit akarjuk bevinni az oktatás–képzés–tanítás–nevelés stb. mindennapos gyakorlatába. Ez ugyanis lehetetlen. Vagy marxista szellemű, beállítású, alapozású az oktatásunk, vagy nem. A harmadik lehetetlen. (...) A marxizmust nem tekintem pusztán világnézetnek, pusztán valamilyen szakterület tagláló elméletének, pusztán módszernek. Az említett szerepkörök mindegyikében megjelenhet, de se nem szűkülhet le egyikre, de nem is lapos-terjengetőzhet el valamiféle általános érzületbe”.²⁹ Úgy vélem, hogy ezzel a véleményével Magyarországon nem lehetett volna befutott filozófus. Ennek oka, hogy egy fővárosi oktatási intézményben jóval több impulzus létezik, több szempont érvényesül, talán nyitottabbak a világra. Ugyanebben a cikkében arról is írt, hogy „oktatásunk egyik reálisan létező, de nem-marxista változatát az új dogmatizmusnak nevezném. Általános jellegzetessége a következő. Adott társadalmi–politikai pillanatunkban – így gondolkodik az oktató – marxizmust kell bevinni az oktatásba. Az most teljesen mellékes, hogy mindezt azért mondja, mert valóban így is gondolja, tehát szándékait illetően marxista ő maga is, avagy azért, mert szándékai ugyan nem marxista jellegűek, de hát kényszerülve – marxistává lesz, illetőleg azért, mert neki mindig az az igaz, amit mások mondanak. Egyszóval előfordulhat egy jószándékú, egy rosszindulatú és egy közömbös hozzáállás, és »mindegyik be akarja vinni a marxizmust az oktatásba«. Ez az eljárás, a »bevitel«, nem pedig a szándék az, ami az oktatást dogmatikussá változtatja”.³⁰ Elmélgése figyelemre méltó, gondolatmenete világos és érthető.

KOVÁCS TERÉZ (1949–)

31

Kovács Terézzel 2016-ban készítettem interjút Pécsen, ahol készségesen válaszolt a kérdésekre. A ma is aktív tanárnő a szociológia területén alkotott maradandót.

Jelenleg is egyetemi tanárként dolgozik, szociológus és a regionális tudományok doktora. 2010 óta oktat a PTE BTK Szociológia Tanszéken. Kutatási témái a vidékfejlesztés, az átalakuló mezőgazdaság társadalmi kérdései, a területfejlesztés, a faluszociológia, a városszociológia, illetve a délvidéki magyar kisebbség.

Mint elmondta, 1949-ben született Óbecsén, ahol akkoriban a lakosság kétharmada magyar nemzetiségűnek vallotta magát. Egyetlen testvére jogot végzett, ügyészként dolgozik. Egy lánya van, aki Angliában él. Paraszti származásúnak vallotta magát, hiszen önálló családi gazdálkodásuk 1946-tól működött. Két testvérét 1944-ben agyonlőtték.

A szüleinek is be kellett lépni a helyi szövetkezetbe, amely 1952-ben felbomlott, ők pedig Belgrádba mentek élni és dolgozni. 1952-ben kihozta apja a gépeket, de a cséplőgépet már nem tudta visszaszerezni. Tíz hektár földjük lehetett, amit az állam megengedett nekik. Közben egyetemre járt, ahol a paraszti származásúaknak nem járt ösztöndíj, ez a szabály őt is érintette. A nővére jogi egyetemre került Belgrádba, ami jelentős dolognak számított akkoriban. Ennek oka, hogy magyar nemzetiségűként jelentkezett a főváros egyik legjobb egyetemére. Szerette a történelmet, csak szerb történelmet tanult, ugyanakkor a felső tagozatban tanította egy fantasztikus földrajz–történelem szakos tanárnő. Jó képzést kapott, 1968 után járt egyetemre, ahol a tanárok politikai értelemben ellenzékinek számítottak, azonban a képzés végére már ismét több lett a rendszerpárti tantárgya. Jó magyar társaságot talált Belgrádban ebben az időszakban. Egyszer eljött hozzájuk a Nyelvművelő Egyesület elnöke is. Kovács szerint Trianon után a magyarok nem mehettek cselédnek Pestre, csak Belgrádba, ott pedig a szerbek nem csak házimunkára használták őket, hanem prostitúcióra is. Ennek köszönhetően még az 1970-es években is olyan legendák keringtek a szerb fővárosban, hogy a magyar nők prostituáltak. Sok alkalommal hívtak meg neves előadókat, például Lőrincze Lajost. A Szarvas Gábor Nyelvművelő Egylet tagjaként is tevékenykedett, ahol nagyszerű szellemi élet fogadta:

például Jancsó-filmeket néztek. Rehák László is szerepet vállalt ebben, aki politikusként is dolgozott, de egy idő után kegyvesztett lett. Többszörös pálforduláson ment keresztül, aki egy hatszobás lakásban élt, itt lakott az egyikben Kovács is egy évig. Rehák második felesége Pósa Rózsa volt, az első egy szerb származású nő volt. Kovács közben az egyetem elvégzése után a televíziónál kezdett el dolgozni.

1975-ben kiírtak egy pályázatot, hogy magyar nyelven tanítsanak marxizmust Újvidéken. Voltak ismerősök, akiket még Belgrádból ismert, ugyanakkor szeretett a televíziónál lenni, hiszen szerette az újságírói létet. Végül elment az egyetemre tanítani abból a megfontolásból, hogy legalább egy tantárgyat tanulhassanak a hallgatók magyarul. Nagyjából kilenc évig dolgozott itt, de nem volt jó, nem maradtak róla jó emlékei, ugyanakkor közülük főleg bölcsészeket oktatott. Egy olyan hallgató sem akadt, aki oroszot tanult volna, azonban angolt, németet és magyart igen. Az órákat Rehák László tartotta, aki a jugoszláv politikai rendszerről tartott előadást a hallgatóknak. Kovács pedig főleg a párt dokumentumokat és azok tartalmát, értelmezését oktatta magyar nyelven. Ezen kívül a gyakorlatokat is ő tartotta, de nem a párt dokumentumokból, hanem az aktuális szakirodalomból. Közben megalakult a Szociológia és Filozófia Tanszék, de ez valójában a marxizmusról szólt.

Magiszteri tanulmányokat folytatott 1980-ig, majd elgondolkodott, hogy mit csináljon a későbbiekben. Édesapja meghalt, édesanyja Újvidékre költözött, közben meghalt Bodrogvári Ferenc is, akivel kapcsolatban egyik beszélgetésük során a következő hangzott el: *„a demokrácia a fontos, nem a nemzetiségi jog. Legyetek magyarok, de ne beszéljeteK magyarul, mint ahogy az amerikai magyarok is teszik”*; ezt Bodrogvári szerb oktató ismerőse mondogatta a fentiek alapján, aki szintén ott tanított az egyetemen. Kovács úgy érezte ebben az időszakban, hogy már csak idő kérdése, hogy mikor lőnek újra a szerbek. Az lett a célja, hogy Magyarországra jöjjön. A magyarországi Lukács-iskola (Heller Ágnes) vonzó volt számára, és azt mondta a munkahelyén, hogy Magyarországon ezt fogja majd tanulmányozni. Elment a nagykövetségre, ahol elmondta, hogy szeretne Magyarországra utazni tanulmányi célból. Eljött fél évre, majd visszament Újvidékre fél évre, és ismét jött Budapestre. Mialatt itt élt, főleg azzal foglalkozott, hogy munkát keressen Magyarországon. Az ELTE-n ösztöndíjat kapott, majd Nagy Endrével is megismerkedett. A vele való találkozás után bárkivel beszélt, mindenki azt mondta neki, hogy *„nektek ott Jugoszláviában nagyon jó”*. Mondták ezt azok a magyarok, akik soha nem jártak Jugoszláviában, neki is azt mondták, hogy *„de szépen beszélj magyarul”*. Aztán később Balástyára vitték, ahol Márkus Istvánnal dolgozhatott együtt. Szidták a politikai rendszert Magyarországon, ez furcsa volt Kovács számára, csodálkozott is. Hogyan lehetséges ez? – tette fel a kérdést magának annak idején.

1984. szeptember 10-én jött el végleg Jugoszláviából, majd Kecskemétre került az MTA Regionális Kutatások Központja Kecskeméti Települési Központjába, ahol két kutató dolgozott: a főnök és Kovács. Szerinte nagyon más volt itt minden,

mint a Vajdaságban. Többet tudott a polgári életről és létről, mint a kecskeméti főnöke. Hallott 1956-ról vagy éppen a kiszegzapártról. 1986-ban jött Pécsre, közben járt Lakitelken is, ahol kereste Lezsák Sándort. Emlékei szerint 1984/85-ben olyan előadások hangzottak el, amelyek az igazi polgári Magyarországról szóltak. Magyarországon hallotta először, hogy két ember latinul beszélget egymással. Nem ment férjhez, de született egy kislánya, majd 1988-ban visszament dolgozni, végül 1991-ben lett magyar állampolgár.

Ezt megelőzően tehát 1974-ben kezdett el a televíziónál dolgozni, 1976-ban pedig az Újvidéki Egyetemen. Emlékei szerint 1978-ban alakult meg a Szociológiai és Filozófia Intézet, ahol a főnöke egy „*öskommunista*” volt. Bodrogvári is abban az időszakban tanított, amikor Kovács, azonban, miután eljött akkor már Milan Tripković alakította meg a képzést, és ő is lett a tanszékvezető. Ők már ott dolgoztak, amikor Kovács odakerült. Kovács emlékei szerint magyarul kellett tanítani, ami sokaknak nem igazán tetszett. Forrt valami az albánok ellen abban az időszakban ('80-as évek), közben persze a magyarok visszafogták magukat 1944 miatt. Rehák László nagyon vonalas volt, de más miatt sem érezte ott jól magát. Létezett ugyanakkor egy kutatási irány, amely a vajdasági kultúrát vizsgálta meg, amit Belgrádból kezdeményeztek, tehát a Pártban szervezték a vajdasági kultúra kutatását.

A párt dokumentumok megvoltak magyarul is, de az ideológiai oktatásra vonatkozó tankönyvek csak szerb nyelven voltak elérhetőek. A magyarok nagyon meghúzták magukat, a párt ottani ifjúsági szervezetében dolgozott egy magyar, aki kezdeményezte, hogy csináljanak egy kutatást a helyi fiatalokról. 1952-ben vezették be az öngazgatást, mint tantárgyat, aminek 1972-ben volt a 20. évfordulója. Kovács maga is párttag volt, hiszen ez ehhez a munkához elengedhetetlennek bizonyult. Szerinte be sem léphetett volna a munkahelyre, ha nem lett volna a kommunista párt tagja. A szociológia oktatása is szerb nyelven folyt ekkoriban, de politikai gazdaságtant is oktattak ekkoriban. Katonai képzés is volt, ez is egy kötelező tárgy volt a tanszéken belül, amit egy partizánmúltsal rendelkező egyén tartott. Ezen kívül szocialista öngazgatást és el nem kötelezettek politikai mozgalmát is tanítottak. Rehák az akkori politikai dokumentumok alapján tanított, de vallásszociológiai szempontok is érvényesülhettek. Létezett filozófiaoktatás, esztétika és etika, de nem csupán marxista filozófiát oktattak, hanem Hegel is előtérbe került, mindez természetesen szerb nyelven. A tanszékvezető csak a párthű dolgokat oktatta, illetve volt rajta kívül még 2-3 vonalas tanár, de összesen 7-8 ember tanított ezen a tanszéken azonos időszakban. Kovács a különféle karok hallgatóit oktatta, de például Bodrogvári a marxizmus-szakos hallgatókat is taníthatta. Viszonylag nagy könyvtárral rendelkeztek az intézetben, ahol azonban kevés magyar nyelvű szakkönyv fordult elő.

Ami a vizsgákat illeti, Rehák kifejezetten engedékenynek bizonyult, ugyanakkor a magyar nyelvű vizsgákat semmibe vették a szerbek. Azonban a szerb nemzetiségűek sokkal keményebbek voltak a vizsgákon a magyarokkal.

Kovács szerint, ha valaki magyar volt és többre szeretne volna vinni, akkor be kellett lépnie a kommunista pártba. A karrier sokak számára fontos volt. Annak idején egy szerb partizánról elnevezett gimnáziumban koszorúzás volt egy középiskolai ünnepség kerekein belül. Ide járt Kovács is, ahol ő mondott el egy verset, de szégyellte magát nagyon.

1974 és 1982 között volt párttag, ami úgy szűnt meg, hogy egy idő után nem fizette a tagdíjat. Úgy emlékezett, hogy annak idején a szólamok szintjén a testvériség és egység bizonyult a legfontosabbnak. A politikai ideológia azt vallotta, hogy Jugoszlávia a legjobb, nem pedig a Szovjetunió. A politikai rendszer büszke volt arra, hogy öngazgató szocializmus létezett a gazdaságban, vagyis nem az államé volt a tulajdon, hanem a munkásoké. Az el nem kötelezettek országai: Gamal Abden-Nasszer, Dzsavaharlál Nehru és Tito egy szövetséget alkottak. Ez a külpolitikára volt leginkább jellemző. Belpolitikailag hat tagköztársaság és két autonóm tartománya volt Jugoszláviának. Kovács szerint mindenkinek saját önállósággal rendelkezett, akár ki is léphetett, ha akart volna, természetesen ez a valóságban nem lehetett volna megoldható. Egyedül az albán kisebbséggel akadtak gondok. Akkoriban Ranković belügyminiszter fizikailag akarta megsemmisíteni őket, de Tito közbelépett. Nem volt személyi kultusz, valamint Titó szerb feleséget vett el; ugyanakkor nagy tekintéllyel rendelkezett. Senki sem gondolta, hogy ez a rendszer egyszer összeomlik, valódi gyász alakult ki a halálakor. Ekkor hozták létre az államelnökséget, így aztán évente egy-egy tagállam adta az elnököt. Azonban megszüntettek két tartományt: Vajdaságot és Koszovót.

Kovács tehát szociológiát tanult Belgrádban, ahol csak egy-két kifejezetten ideológiai jellegű tárgya volt. Létezett katonai kiképzés is két évig. Tanult filozófiatörténetet is: Karl Marx, Georg Hegel és Thomas Hobbes szerepelt a tananyagban.

A legtöbben szerbek tanítottak az újvidéki egyetem ideológiai tanszéken, még csak nem is vajdaságiak. Társadalmi értelemben mélyről jöttek, a már említett Tripković paraszti származású volt, a felesége pedig munkás. Kovács szakdolgozatát a vajdasági tanyákról írta. A *Szimpoziumban* jelent meg hat tanulmánya a vajdasági magyar fiatalokról; a kutatás eredménye pedig a *Létünk* című folyóiratban.

Akkoriban is léteztek állami ünnepek: november 29., a köztársaság napja; május 1., a munka ünnepe, valamint június 4. Május 1-jén nem létezett nagy felvonulás sem, hanem az emberek kimentek a természetbe pihenni.

Léteztek pártalapszervezetek is a munkahelyen, de nem voltak függetlenül, hanem állásban dolgoztak az ottani munkatársak. A magyaroknak ötször jobban kellett bizonyítani azt, hogy hűek a rendszerhez. Jobb rendszernek bizonyult, mint a szovjet, hiszen jobbnak érezték az életszínvonalat. Ugyanakkor a beolvadás és az elvándorlás is egyre magasabb arányban volt megtapasztalható. Bodrogvári filozófiát végzett Belgrádban, aki egy nagyon okos és képzett ember volt. Az apját 1944-ben a szerb partizánok ölték meg. Kutatási területe: tagadás és humanizmus, valamint a munka és a szabadság. Kovács szerint az lett a helyzet, hogy Tito a helyi magyarok szemében is pozitív személlyé vált, mert béke honolt, és mindez jóléttel párosult.³²

REHÁK LÁSZLÓ (1922–1994)

33

Végül a harmadik oktató életét és tevékenységét elemezem röviden. Önéletrajzának ismertetésekor nagyban támaszkodom felesége, Rehákné Pósa Rózsa 2001 áprilisában írott visszaemlékezésére. Rehák László 1922-ben született Mokrinban, és 1994-ben hunyt el Szabadkán. Származását tekintve nem volt tipikus kommunista, abban az értelemben, mint azt korábban említettek. Nem származott alacsony sorból, édesapja ügyvéd, édesanyja gazdag földbirtokos volt, tekintélyes, vallásos család sarja. A gimnáziumban „*csapta meg*” az ideológia szele, ahol is az illegális baloldali ifjak „*magukhoz édesgették*”, a szerbek pedig gúnyolták magyaros kiejtése miatt. A kommunista ifjúsági szervezet tagjává vált, akikkel többek között röpcédulák terjesztésével próbálták elhinteni az ideológiát. Szabadkán, a jogi karon tanult, ahol egyúttal kommunista tevékenységét is folytatta, a röpcédulák terjesztése miatt börtönbe került. A háború idején, amikor a németek elkezdték összefogdosni a kommunista-nyanus egyéneket, Rehák átszökött Magyarországra a zöld határon. Szegedre, majd Budapestre került, ahol folytatta tanulmányait, de a nyilas hatalomátvétel miatt hamarosan onnan is menekülnie kellett.

Visszatért Újvidékre, miközben életét családi tragédia árnyékolta be. Édesapjáról kiderült, hogy „*elvakult nacionalista*”. A szerb többségű Kikindán a népfrent elnöke egy ülésen a német megszállás alatt azt javasolta, hogy a gimnáziumban csak magyar és német tagozat nyíljon. Emiatt menekülni kényszerült, ő is a zöld határon át jutott Magyarországra, ott is halt meg. Eközben Rehák László továbbra is a párt hű katonája maradt, Újvidéken tartományi agit-prop osztályra került. 1948-ban a *Magyar Szó* főszerkesztőjévé választották, ahol otthonosan mozgott, hiszen már 1944-től ő volt a lap „*ideológiai ellenőre*”. Ezt a tisztséget egészen 1957-ig töltötte be, amikor is felépült a Forum Lap- és Könyvkiadó Vállalat, amelynek alapító igazgatója lett. Rövid, kétéves igazgatósága alatt sokat tett a magyarországi irodalmi és művészeti kapcsolatok ápolásáért, ő lett a magyar képzőművészek mecénása.

Újvidékről Belgrádba került három gyerekével és második feleségével, Pósa Rózsaival, ahol 1963-tól a Szocialista Szövetség szerbiai választmányának titkárává választották. Mindemellett megírta doktori disszertációját *Kisebbségek Jugoszláviában* címmel, az újvidéki jogi karon. „*Könyvét fagyos fogadtatás követte, noha a Párt teli szájjal*

beszélt a nemzeti egyenrangúságról.” Rehák a nemzeti egyenrangúság zászlóhordozójává vált, disszertációja írása közben döbönt rá, hogy a kisebbség elnyomásban részesül, amely összeegyeztethetetlen a szocialista internacionalizmussal. Disszertációja még Kádár Jánoshoz is eljutott, aki ezt tanulmányozva indult Nagyváradra Nicolae Ceausescu-val tárgyalni az erdélyi kisebbség státuszának rendezéséről.

Rehák sokat küzdött a magyar nyelvű oktatásért, életében pedig akkor következett be komoly fordulat, amikor úgy döntött, hogy nem kíván tovább részt venni a politikai életben, és tanári pályára lép. Szabadkán a közgazdasági karon kezdett szociológiát tanítani. Ózer Ágnes a *Létünk* című társadalomtudományi folyóiratban – amelyet egyébként Rehák hívott életre – ugyancsak arról értekezik, hogy Rehák László politikai karrierje 1970-ben valóban megszakadt, magyar nemzeti közösségének javára való munkálkodása azonban nem. 1971-től a szabadkai közgazdasági karon egyetemi tanárnak és tanszékvezetőnek választották meg. Szabadkán kívül – energiáját és saját pénzét sem sajnálva – mindenhol tanította magyar nyelven azokat a tárgyakat, amelyekre képesítése feljogosította. Feleségével, Pósa Rózsával, szívükön viselték a dél-bánáti magyar egyetemisták anyanyelven való tanulásának és továbbtanulásának lehetőségeit, ezért szabadkai családi házukat kollégiummá alakították át, amelyet saját eszközeikből tartottak fenn.³⁴ Ezt az információt Kovács Teréz is megerősítette, hiszen ő is igénybe vette annak idején ezt a lehetőséget.

Visszatérve a fordulat körülményeire, nagy szerepet kapott ebben Reháknak a *Híd* folyóiratban megjelent írása, a *Kívánt segítség és hívatlan atyáskodás a nemzetiségek érvényesülési folyamatában*, amely nagy botrányt kavart. Az írás lényege röviden: a magyarságban van annyi erő, hogy önállóan intézze ügyeit, nem szorul állandó ellenőrzésre.

Felesége eképpen ír Rehák újvidéki tevékenységéről: „munkássága kiterjedt az Újvidéki Egyetemre is. Fölkínálta azt, hogy a Szocialista öngazgatás és a Társadalom – tudomány alapjai tantárgyát előadja magyar nyelven. Jelentkeztek is valamennyien, megalakították a csoportokat és összevonta négy tanteremben az orvostanhallgatókat, jogászokat kivéve, oktatta a diákokat többnyire saját költségén. Nem volt ugyanis anyagi fedezet a fakultásokon erre a célra...”³⁵

SZOCIALISTA ÖNIGAZGATÁS

Szükséges, hogy a téma kapcsán röviden bemutassam azt a helyi sajátosságot, amely a jugoszláv rendszert jellemezte. „1949 januárjában a jugoszláv párt Központi Bizottsága határozatot hozott a falu szocialista átalakításának meggyorsításáról. (...) Ebben az időben a szocialista tulajdon fő formája az állami földbirtok volt. Faluról a parasztok tömegesen mentek dolgozni a nagybirtokokra, illetve költöztek a városokba, hogy ott az iparban helyezkedjenek el. (...) Ebben a helyzetben kénytelenek voltak mind politikai, mind a gazdaságpolitikai életben új módszerek után nézni. (...) Megindult a dolgozók, majd a társadalom öngazgatási rendszerének fokozatos

*és mind határozottabb, következetesebb kiépítése. ... a JKP vezetése már 1949 folyamán utasítást adott ki a munkások irányító szerepének növelésére a munkában és a munkaszervezetekben. A Népszkupstina már 1950. június 27-én törvényesítette a munkásönigazgatást. 7136 munkástanácsot választottak több mint 150 ezer taggal. Az üzemi munkástanácsokba 15-20 tagot választottak azzal, hogy a 30 tagnál kisebb létszámú vállalatokban a kollektív egésze gyakorolta a munkástanács funkcióját.*³⁶ Ez a struktúra semelyik korábbi szocialista államban nem volt megfigyelhető, azonban érdemes egy fejezet erejéig bemutatni, hiszen elválaszthatatlan az ideológiai oktatástól.

SZAKDOLGOZATOK

Fontosnak tartom, hogy ismertessem az Újvidéki Egyetem Szociológia Tanszékén őrzött egykori szakdolgozatokat is, amelyek az írás szempontjából releváns témakörben íródtak. Eddig összesen 22 írást lapozhattam át, ismerhettem meg, melyek közül jó néhányat részletesebben is elemzek. Írásom ebben a fejezetében az eddig rendelkezésemre álló szerb nyelven íródott szakdolgozat rövid bemutatására vállalkozom. Ezekből a szakdolgozatokból jól megismerhetjük, milyen társadalmi problémák foglalkoztatták a jugoszláv értelmiséget. Hasznos lehet a szakdolgozat, mint műfaj komparatív elemzése, mivel ezekből a művekből képet kaphatunk arra, hogy milyen társadalmi problémák foglalkoztatták a jugoszláv magyar (és nem magyar) értelmiséget, és ebből levonhatunk következtetéseket a jugoszláv társadalom problémáira. Miket tartottak fontosnak ezek az emberek? Mennyiben reprezentálják a választott szakdolgozati témák a jugoszláv valóságot? Szerintem nagyon is legitim ez a kérdésfelvetés.

Elsőként ismertetem címüket és rövid tartalmukat; valamennyi szakdolgozattal kapcsolatos adatot Csillik Blanka fordította le magyar nyelvre, ugyanakkor Miladin Jović bocsájtotta rendelkezésünkre a Szociológia Tanszék könyvtárában. Felsorolásszerűen, leíró jelleggel tárom az olvasó elé a műveket és az azokkal kapcsolatos tudnivalókat.

A női emancipáció és ellentmondásai a jugoszláv társadalomban

Konzulens: Milan Tripković

A dolgozat rövid tartalma a következőkből áll: a bevezetésen túl elsőként arról írt a végzős hallgató, hogy milyen hatásai voltak az iparosításnak és városiasodásnak, mint az általános kiváltó okoknak a hagyományos családmódel változásai kapcsán. Ezt követően a nők két világháború közötti szerepére tért rá, majd a nők jogi, gazdasági és családban betöltött szerepének változásait mutatta be a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság időszakában. A következőkben a JKP és a női kérdés kapcsolatát is vizsgálta, majd a jugoszláv nő és szerepe a társadalomban, illetve a családban betöltött helyzetét tárta elénk. A korszakot illetően a jugoszláv népfelszabadító harcokról (partizánok)

az első alkotmány bevezetéséig tartott a vizsgálódása. Végül némely változásokról is szót ejtett a családban, utolsóként a nők szerepét mutatta be a falusi világban. A nők gazdasági függéseinek és lelki függetlenségének problémáiról is értekezett. Azt a kérdést járta körül, hogy mennyire tudja magát fenntartani önállóan a nő a '80-as években.

Az okkultizmus általános jellemvonásai napjainkban

Konzulens: Dragan Koković

Az 1987-es írás rövid tartalma: a hat nagyobb részből álló dolgozat először az általános fogalmak meghatározásával kezdődik, majd az okkultizmus legfontosabb elemeit veszi górcső alá, ezek a mágia, a misztika, a kortárs okkultizmus és a miszticizmus. Fejtegeti a tudomány és az okkultizmus kapcsolatát, valamint az ezekről folytatott különféle polémiákat. Ismertet olyan mágikus szervezeteket, mint az Arany Hajnal, de ezen kívül még további 11 szervezetet sorol fel az írás. Érdekesség, hogy a dolgozatot a Szociológia Tanszéken napjainkban is aktív oktató, Lázár Zsolt írta.

A fiatalok kulturális igényei szociológiai szempontok alapján

Konzulens: Dragan Koković

Az írás tartalma: elsőként definiálta az emberi szükségletek problémáit és annak besorolásait. Ezt követően írt a kulturális szükségletek sajátosságairól. Külön kitért ezen belül a fiatal generáció kulturális szükségleteire, a különféle dimenziók kiteljesedésére, végül a szabadidő és a kulturális szükségletek helyzetével foglalkozik.

A tömegkultúra a mai társadalomban

Konzulens: Dragan Koković

A dolgozat tartalma: elsőként a kultúra fogalmának különféle felfogásairól, a tömegkultúra létrejöttének feltételeiről írt, majd a tömegkultúra definíciója, és lehetséges módoszatai kerültek sorra. A dolgozatban fontos szerepet kapott a szocializmusban jelen lévő tömegkultúra. Meghatározta a kultúrpolitika alkotóit az öngazgatási társadalomban, a továbbiakban pedig a fiatalok érdekük érdekeit taglalta a tömegkultúrában. Végezetül a tömegkultúrával, mint életstílussal foglalkozik, helyével és szerepével a társadalomban.

A marxizmus, mint a mindennapi élet kritikája

Konzulens: Dragan Koković

Az írás tartalma: a szakdolgozó elsőként a mindennapi élet fogalmát tisztázta, majd felvázolt néhány elméletet a mindennapi életről: a mindennapok fenomenológiai és egzisztencialista felfogását, a mindennapi élet marxista felfogását, a mindennapi élet szükségleteit, a kultúra és a mindennapi élet kapcsolatát.

Wright Mills szociológiai felfogása

Konzulens: Milan Tripković

A dolgozat tartalma: Mills felfogása a szociológiáról és annak témáiról, majd azt vizsgálta a szakdolgozó, hogy mivel foglalkozik maga a tudomány. Természetesen Mills funkcionalista és empirista kritikájáról is említést tett a dolgozatban. Ezen kívül bemutatta a szociológiai képzeletről alkotott kritikáját és felfogását is. A szakdolgozat végén Mills az amerikai kapitalizmus kritikáját fejtegette, majd a kortárs kapitalista struktúra változásairól írta gondolatait. A fehér gallérosok társadalma, avagy az új középréteg elméletet is bemutatta. Végül a közvéleményről alkotott felfogása, Mills liberális elmélete az elitről is helyet kapott. Továbbá szó esett az elit és a tömeg kapcsolatáról Mills műveiben.

A katolikus egyház szociális és politikai tanítása (1983)

Elsőként a vallások általános besorolására került sor az írásban, majd annak funkcióit is elemezte a szerző. Ezt követően végigvette a világvallásokat, majd bemutatta a katolikus egyház szociális tanításainak megjelenítését. Részletesen leírta, ahogy a katolikus egyház a II. vatikáni zsinat hatására megerősödött. Szó esett a zsinati világlátásról, a szociális, politikai doktrínákról, a szocializmus és a magántulajdon kapcsolatáról, az ember politikai és gazdasági életéről és a béke természetéről. Külön kiemelte a marxisták és a keresztények korabeli párbeszédét. Végül a katolicizmus általános tendenciáiról írt a világban és Jugoszláviában.

A tömegkommunikáció eszközei és a tömegtársadalom kultúrája (különös tekintettel a bulvársajtóra)

Ismerteti a kommunikáció és a tömegkommunikáció eszközeit, majd a tömeges fogyasztói társadalom, illetve a tömegkultúra, tömegkommunikáció eszközeinek viszonyrendszerét, végül a bulvársajtó tömegkultúrabeli tényezőit.

A giccs és a ponyvairódalom szociológiai aspektusai

Konzulens: Dragan Koković

A dolgozat bemutatta a giccs jellemzőit, társadalmi feleleteit, valamint írt az avantgárd életstílusáról, a giccs elleni harcról, végezetül pedig ismertette az olvasókkal a vulgáris giccs fogalmát.

A szekták, mint alternatív vallásosság

Konzulens: Dragan Koković

A szakdolgozó először megvizsgálta a kifejezés eredetét, általános jellemzőit, értekezett a szekta és a vallási szervezetek különböző megjelenési formáiról, ezt követően pedig alfejezetekre bontva írt a szekta és a templom viszonyáról, a szektáról és

a kultuszokról, a szektáról és a „vallomásokról”. Szó esett többek között a szekták klasszifikációjáról, a szekta, mint az alternatív vallásosság formájáról, a szektába való becsatlakozás lehetőségeiről.

A társadalmi tudat, avagy a tömegmédiá és „tudatipara”

A szakdolgozó többek között értekezik a tömegmédiá és a technikai vívmányok viszonyáról, a technika és a kommunikáció kapcsolatáról, a szabadság rabságáról, a technológia és az ideológia kapcsolatáról, valamint arról, hogy miképpen ejti rabul a médiá a tudatot.

A jugoszláv szövetkezet, mint a patriarchális család megjelenési formája

Konzulens: Milan Tripković

Az 1988-ban íródott dolgozat foglalkozik a jugoszláv családi közösségekkel, a családi szövetség fogalmával, a magányosan élő családokkal, a falu és a közösség kapcsolatával. Arról is ír, hogy milyen az élet a szövetkezetben, a szövetkezeti tulajdonról és a munkamegosztásról. Továbbá a nők és férfiak szerepéről a családi szövetkezetekben.

A bürokrácia, az állam és a forradalom viszonya szocialista aspektusból

Konzulens: Milan Tripković

A dolgozat az egyiptomi piramisoktól a jóléti társadalom kialakulásáig tekinti át a fejlődést. Boncolgatja a bürokrácia és az állam, valamint a bürokrácia és a szocializmus kapcsolatát.

A szabadidő kulturális funkciója napjaink társadalmában

Konzulens: Dragan Koković

Az írás foglalkozik a szabadidő definíciójával, funkcióival, gazdasági szerepével, mint a pihenés és a reprodukció. Fejtegeti továbbá a játék funkcióját és a személyiség sokoldalú fejlődésének jelentőségét.

A feminizmus, mint alternatív társadalmi mozgalom

A szakdolgozat áttekinti a társadalmi mozgalmakat, leírja a nők felszabadítási mozgalmának szociális bázisát és annak megszervezését. Ismerteti a legfontosabb irányzatokat a neofeminista mozgalmakban, melynek célja a nők teljes felszabadítása.

A film, mint a tömegkommunikáció eszköze

Konzulens: Dragan Koković

A dolgozat többek között tisztázza a tömegkommunikáció fogalmát, leírja a film, mint a tömegkommunikáció eszközeinek sajátosságát és jellegzetességeit, a film hatását a kortárs társadalmi folyamatokra, a film esztétikáját, a film és a közönség kapcsolatát, a filmnéző és az értő közönség strukturális felépítését.

Polgári felfogás a nemzeti kérdéstről a két világháború között

Konzulens: Ranko Končar

Az 1986-ban íródott dolgozat bevezetőjében az általános nemzeti tudattal, a politikai helyzettel és a nemzeti kérdéssel foglalkozik. Továbbá a nemzetiségi harcokkal az egyesítéstől a január 6-i diktatúráig. Témája továbbá a kormányzás formáinak felfogásrendszere, a vidovdani felkelés előtti harcok, valamint a nemzetiségi harcok elemzése szerb, horvát, szlovén, makedón, muzulmán és montenegrói nézőpontból. A január 6-i diktatúráról Dragiša Cvetković (szerb) és Vladko Maček (horvát) politikusok hatalomra jutásáig ír.

A munka és a kultúra kapcsolata

A dolgozat tartalma: a bevezetés után tárgyalja a kultúra és civilizáció kapcsolatát, a munka és kultúra felosztását, a munka kultúráját, a munka felszabadítását, végül a kultúra és munka viszonyrendszerét.

A kiskorúak bűnözésének szociológiai aspektusai, különös tekintettel Zombor városára

A dolgozat fókusz a viselkedésszerű torzulások és kilengések. Górcső alá veszi a kiskorúak bünyői jogi helyzetét, a kiskorúak bűnözését Zombor területén, rendszerezi a különféle bünyői cselekményeket. Áttekinti az elkövetők listáját, kitér a szociális szervezetek és intézmények szerepére, a viselkedésszerű rendellenességgel küzdő elhanyagolt gyerekek diagnózisára, bemutatja a szociális munkások által végzett elemzéseket, a pszichológia és a pedagógia kapcsolatát a bűnözés szempontjából.³⁷

TANULSÁGOK

A vizsgált szakdolgozatokból talán nem lehet teljes körű és véglegesnek szánt konklúziót levonni, ugyanakkor arra mindenképp alkalmas, hogy egy sajátos képet kapjunk az ideológiai oktatásról. Ezt azért állítjuk, mivel még korántsem juthattunk hozzá valamennyi, az oktatási egységhez írt szakdolgozathoz, ezen kívül annak eddigi vizsgálata is folytatható. A rendelkezésünkre bocsátott 19 szakdolgozat áttekintése után megállapítást nyerhet, hogy döntő többsége inkább különféle szociológiai témával foglalkozott. Ezt kövően filozófiai természetű írások születtek, végül a legkevesebb számban a kimondottan ideológiai természetű témájú dolgozatok születtek. Ennek oka talán az lehetett, hogy a '80-as évekre már lazult annyira a politikai rendszer, hogy ez az arány is belefért.

Népszerű témavezetőnek bizonyult Koković és Tripković, akik összesen együtt 18 szakdolgozat konzulenseként is ellátták feladataikat.

Egyelőre még nem derültek ki az osztályzatok, de a későbbiekben ezt is szeretnék majd feltérképezni. Nagyon kevés olyan írást találtunk eddig, amely kifejezetten a Marxizmus Csoporthoz íródott, a többi a Szociológia és Filozófia Intézethez került.

Cél, hogy konklúziót vonjak le, hogy milyen témák álltak általánosságban a szerzők műveinek középpontjában. Választ kellene találni egyes témák népszerűségének okaira. Milyen, a jugoszláv társadalomból, életmódból, társadalomszociológiai szerkezetből fakadó tényezők befolyásolták például az okkultizmus, a mágia – mint téma – kutatását. Vajon volt ennek gyökere a balkáni népi vallásosságban? Vagy ez egyfajta menekülőút volt a jugoszláv munkás-önigazgató szocializmus válsága előtt?

AZ INTÉZETBEN OKTATÓ KOLLÉGÁK

Egy fejezet erejéig szeretnénk bemutatni a magyar nemzetiségű oktatók szerb nemzetiségű kollégáit, legalábbis akik az intézetben tanítottak. Ezt azért érezzük szükségesnek, mivel szeretnénk láttatni, hogy milyen közegben dolgoztak írásunk „főhősei.” Természetesen helyhiány miatt nem szerepeltetünk valamennyi tanárt, csak az általunk legfontosabbnak ítélt személyeket mutatjuk be röviden. Az alábbi oktatók életrajzai eredetileg szerb nyelven jelentek meg különféle egyetemi kiadványokban, melyeket Csillik Blanka fordított le magyar nyelvre.

Dragan Koković: docens 1948-ban született, majd Belgrádban a bölcsészkaron diplomázott 1972-ben szociológiából. 1982-ben doktorált Belgrádban a Politikatudományi Egyetemen. 1974 óta dolgozott az Újvidéki Egyetemen.

Dragutin Leković: rendes tanár, 1919-ben született, majd 1947-ben diplomázott Belgrádban, 1962-ben Párizsban szerzett diplomát, 1964-ben doktorátust a Sorbonne-on. Témája a marxista elidegenedés. Az Újvidéki Egyetemen 1980-tól tanított.

Blaz Bosković: docens, 1927-ben született, 1950-ben diplomázott a belgrádi jogi egyetemen. Itt is doktorált 1965-ben a gazdaságtudományi karon. Az Újvidéki Egyetemen 1978 és 1982 között docensként tanított.

Borislav Dimković: 1937 és 1980 között élt. 1963-ban magisztrált, 1972-ben doktorált le Belgrádban a politikatudományi karon. Itt dolgozott 1972 és 1977 között docensként.

Dušan Djosić: 1939-ben született. 1966-ban diplomázott Belgrádban, szociológiatudományból. 1970-ben magisztrált a helyi politikatudományi karon. Kutatás témája: Koszovó és Metohia lakosságának népszaporulata (doktori téma). 1967-ben doktorált a belgrádi politikatudományi karon. Magiszteri témája: demográfiai és szociogazdasági változások a Szerb Köztársaság lakosságának körében. 1977-től docensként dolgozott az Újvidéki Egyetemen.

Relja Dražić: 1954-ben született Bogojevóban. 1979-ben diplomázott Belgrádban filozófia szakon. 1982-től dolgozott Újvidéken, mint tanársegéd.

Kovács Teréz: 1949-ben született Óbecsén. 1973-ban diplomázott Belgrádban szociológia szakon. 1980-ban magisztrált. Kutatási témája: a vajdasági magyar fiatalok szabadidő-beosztása. Az Újvidéki Egyetemen 1975-ről dolgozott, mint tanársegéd.

Milan Kovačević: 1938-ban született Koszovóban. 1961-ben diplomázott Belgrádban, filozófia szakon, majd 1975-ben doktorált le ebből a szakirányból. Kutatási témája: Jean-Paul Sartre filozófiai egzisztencializmusa és Marx filozófiai antropológiája. 1976-tól dolgozott az Újvidéki Egyetemen, mint docens.

Zlatomir Milošev: 1941-ben született Nagybecskerekén. 1964-ben diplomázott Belgrádban, filozófia szakon. 1974-ben magisztrált, 1980-tól dolgozott az egyetemen, mint tanársegéd.

Milivoje Naumović: 1918-ban született Kragujevácon. 1947-ben diplomázott Belgrádban pedagógiatudományok szakirányon. 1967-ben magisztrált politikatudományból, szintén Belgrádban. 1972-ben doktorált le. Kutatási témája: a Jugoszláv Republikánus Párt a pártprogramok tükrében. Az egyetemen 1980 óta tanított rendes tanári beosztásban.

Miloš Ostojić: 1925-ben született Priedorban. Az Újvidéki Egyetem történelem csoportjában diplomázott le levelező tagozaton. 1974-től tanított az egyetemen, mint óraadó.

Alexander Raić: 1938-ban született Zomborban. 1968-ban magisztrált le Belgrádban a közgazdaságtudományi egyetemen. 1973-ban doktorált az Újvidéki Agrártudományi Egyetemen. 1974 és 1977 között docensként tanított az Újvidéki Egyetemen.

Radivoj Stepanov: 1945-ben született Újvidéken. 1971-ben diplomázott le az Újvidéki Egyetem jogi karán. 1981-ben magisztrált. 1973-tól dolgozott az egyetemen, először, mint titkár, majd mint segédtanár.

Gordana Tripković: 1949-ben született, majd 1974-ben diplomázott Belgrádban szociológia szakon. Az egyetemen 1977 óta tanított, mint segédtanár.

Milan Tripković: 1949-ben született Vitiníciben. 1972-ben diplomázott Belgrádban az ottani szociológiai csoportban. 1982-ben doktorált le a belgrádi jogi egyetemen. Kutatási területe: az elsődleges és tradicionális kínai társadalom szociológiai jellemvonásai és azok hatása napjaink Kínájára. Először asszisztensként, majd docensként tanított az Újvidéki Egyetemen.³⁸

Ugyanakkor meg kell említeni a mikrogazdaságtannal is foglalkozó Sági András (Szabadka, 1947) docenst³⁹ és Balog István óraadót is, akik szintén magyar származásúak lehetnek a nevük alapján. Rajtuk kívül Gábrity Molnár Irén, 1978 és 1987 közötti tanársegéd neve is lényeges, aki politikai gazdaságtant tanított Újvidéken 1987 után is, közben a Szociológia Tanszéken is volt vendégoktató 1984 és 1990 között.⁴⁰ Nincs kizárva, hogy rajtuk kívül volt még más magyar nemzetiségű ideológiai oktató Újvidéken.

ÖSSZEGRZÉS

A tanulmánynak köszönhetően abba az irányba történt egy szerény lépés, melynek köszönhetően egy átfogóbb kép alakulhat ki a tárgyalt témáról. A 2016 szeptemberi topolyai Kiss Lajos Néprajzi Társaság (KLNT) és a 2017 márciusi szegedi Délvidékkutató Központ (DKK) konferenciáján prezentált előadás is világosan megmutatta, hogy a témához való élénk hozzászólások reakciókat váltanak ki az emberekből, hiszen ismerték azokat a szereplőket, akikről szó van. Azonban az a tény, hogy magyar nemzetiségű emberek is taníthattak egy ideológiával foglalkozó egységben, a jugoszláv politika 1980 előtti lényegét is igazolta.

Szokatlannak bizonyult, hogy 2015-ben az újvidéki buszállomástól nem messze egy nyilvános ajándékboltban többféle változatban voltak kaphatóak Tito-szobrocskák (mellszobor, lovas szobor stb.). Összehasonlításképp: Magyarországon elképzelhetetlen, hogy Kádár Jánosról – megosztó mivolta miatt is – apró ajándékszobrokat lehessen vásárolni bárkinek egy szuvenir-boltban. Ugyanakkor antikváriumban meg lehet „öt” is vásárolni a gyűjtőknek.

Egyúttal szeretném megköszönni Csillik Blanka áldozatos munkáját és segítségét. Nélküle nem jöhetett volna létre ez az írás. Két alfejezet szerb nyelvről magyar nyelvre való lefordítása és Rehák László munkásságának bemutatása az ő nevéhez fűződik. Számos szerb nyelvű egyetemi évkönyvet böngésztünk át, amelynek köszönhetően szélesedett a témával kapcsolatos tudásbázisunk. Ugyanakkor közősen vesszük fel a kapcsolatot dr. Srđan Cvetković nevű szerb történésszel is, hogy a későbbiekben segítségünkre legyen.

JEGYZETEK

¹ <https://hu.wikipedia.org/wiki/Jugoszlav%C3%A1via> (A letöltés ideje: 2017. szeptember 15.)

* történeasz, politológus

² http://www.kislexikon.hu/jugoszlav_kommunistak_szovetsege.html (A letöltés ideje: 2017. szeptember 15.)

³ Courtois, Stéphane – Wert, Nicolas – Panné, Jean-Louis – Bartosek, Karel – Margolin, Jean-Louis – Paczkowski, Andrzej: *A kommunizmus fekete könyve*. Budapest, 2000. 405.

⁴ Gönczi Katalin – Horváth Pál – Révész Gábor – Stipta István – Zlinszky János: *Egyetemes jogtörténet II*. Budapest, 1999. 247–248.

⁵ Domonkos László: *Goli Otok, a Pokol-sziget Tito Gulagja az Adrián 1949–1980*. [H. n.], 2016. 101.

⁶ Uo. 434.

⁷ Juhász József: *Volt egyszer egy Jugoszlávia*. Budapest, 1999. 177.

⁸ Uo. 175.

⁹ Uo.

¹⁰ Boarov, Dimitrije: *Vajdaság politikai története*. Újvidék, 2012. 195.

¹¹ Uo. 199.

- ¹² Arday Lajos: *Reform és kudarcok Jugoszlávia utolsó évtizedei és ami utána következett*. Budapest, 2002. 18. (A továbbiakban: Arday, 2002.)
- ¹³ Gyilász (1911–1995) montenegrói szerb politikus, író. Jugoszlávia egyik vezető kommunista ideológusa, eleinte Tito harcostársa, majd ellenfele.
- ¹⁴ Arday, 2002. 16.
- ¹⁵ Uo.
- ¹⁶ Edvard Kardelj (1910–1979) szlovén származású jugoszláv kommunista politikus, a munkás-önigazgatás teoretikusa
- ¹⁷ Kővágó László: *Jugoszlávia története a második világháború után (1944–1980)*. Budapest, 1994. (A továbbiakban: Kővágó, 1994.) 41.
- ¹⁸ Csillik Blanka – Rácz Márk: *Interjú Losonc Alpárral*. Újvidék, 2015.
- ¹⁹ Damjanović, Pero (szerk.): *Josip Broz Tito összegyűjtött művei (1926–1943)*. Újvidék, 1979. 3.
- ²⁰ Uo. 5.
- ²¹ Uo. 6.
- ²² Győri Szabó Róbert: *Kisebbség, autonómia, regionalizmus*. Budapest, 2006. 321–322.
- ²³ Juhász József: *A Vajdaság és az autonómia – A kisebbségi jogok képviselete Szerbiában 1945–2009*. História, XXXII. évf. (2010) 1–2. sz. 54.
- ²⁴ Csillik Blanka – Rácz Márk: *Interjú Lázár Zsolttal*. Újvidék, 2015.
- ²⁵ Bodrogyvári Ferenc feleségével, Gyöngyivel. (Farkas Zsuzsa: *Mindent a városért*. Újvidék, 2005. 79.)
- ²⁶ Boris Kidrič (1912–1953) szlovén származású jugoszláv politikus, aki elnöke volt a nemzeti felszabadító harcoknak, tagja volt a JKSZ-nek és a kormánynak is. A jugoszláv forradalmi mozgalom egyik meghatározó résztvevője
- ²⁷ Dési Ábel: *Bevezető Bodrogyvári Ferenc életrajzához és műveinek bibliográfiájához* (forrás: http://adattar.vmmi.org/cikkek/2294/letunk_1980.04-05_14_desi_abel.pdf). A letöltés ideje: 2016. július 12.)
- ²⁸ <http://www.vajma.info/cikk/kozlemenyek/1857/Szabadka-Nyilvanos-felhivas-a-Bodrogyvari-dij-jelolesere.html>. A letöltés ideje: 2016. június 8.
- ²⁹ Bodrogyvári Ferenc: *Adalékok a marxista oktatás problémájához*. Oktatás és nevelés, (1975) 2. sz. 15–16.
- ³⁰ Uo.
- ³¹ <http://szociologia.btk.pte.hu/ember/kovacs-terez>. A letöltés ideje: 2016. július 26.
- ³² Rácz Márk: *Interjú Kovács Terézszel*. Pécs, 2016.
- ³³ <http://www.mtt.org.rs/RehakLaszlo.pdf>. A letöltés ideje: 2016. július 26.
- ³⁴ Ózer Ágnes: *Rehák Lászlóról 2011-ben*. Létünk, (2011) 2. sz. 39–48. (forrás: http://epa.oszk.hu/00900/00997/00017/pdf/EPA00997_Letunk-2011-2_039-048.pdf). A letöltés ideje: 2016. június 3.)
- ³⁵ *Adalék dr. Rehák László életútjához (Rehákné Pósa Rózsa visszaemlékezése)* (forrás: <http://www.mtt.org.rs/RehakLaszlo.pdf>). A letöltés ideje: 2016. június 3.)
- ³⁶ Kővágó, 1994. 26–28.
- ³⁷ Újvidéki Egyetem, Szociológia Tanszék, könyvtár, fordította: Csillik Blanka, Budapest, 2016., kézirat
- ³⁸ *Az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Karának dolgozói és munkái 1954–1984 között Bibliográfia*. Újvidék, 1984., fordította: Csillik Blanka, Budapest, 2016.
- ³⁹ http://www.mtt.org.rs/adattar-cimtar/vajd_magy_okt_int/NSegyetemtanarai2005.pdf. A letöltés ideje: 2017. szeptember 15.
- ⁴⁰ <http://gabritymolnarire.com/G.M.I.%20CV%20hosszu.pdf>. A letöltés ideje: 2017. szeptember 15.